

MARDİN MÜZESİ'NDEKİ NUREDDİN ZENGİ SİKKELERİ

Zekai ERDAL*, Hasan Menteşe**

ÖZ: Zengiler, Halep ve Musul merkezli olmak üzere Irak, Suriye ve Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1127-1233 tarihleri arasında hüküm sürmüş önemli Türk devletlerinden birisidir. Musul ve Halep dışında Cizre, Sincar ve Şehrızor merkezli üç kolu daha bulunmaktadır. İmadüddin Zengi'nin 1127 yılında Musul'a atanmasıyla kurulan devlet çok geniş bir alana egemen olduktan sonra en önemli sorun olarak Haçlıları görmüş ve bu bağlamda Kudüs'ün Selahaddin-i Eyyûbî tarafından fethedileceği döneme değin uygun ortamı hazırlamak ile meşgul olmuşlardır. Zengiler'in en büyük sultanlarından birisi de İmadüddin Zengi'nin 1146 yılında Caber önlerinde şehit edilmesiyle birlikte Halep'e gelerek tahta oturan Nureddin Zengi'dir (1118-1174). Bu dönemde Haçlıların elinde olan birçok yeri geri almak için sürekli Haçlılarla mücadele etmiştir. Dindar, adil ve alim bir şahsiyet olan Nureddin Zengi ülkesini de imar etmeyi ihmal etmemiştir. Mardin Müzesi'ndeki zengin İslami sikkeler arasında Nureddin Zengi'ye ait sadece 2 adet sikke tespit edilmiştir. Nureddin Zengi'ye ait bakır sikkeler figür, yazı ve bezeme açısından diğer Zengi sikkelerinin yanında oldukça basit ve sade kalmaktadır. Nureddin Zengi'nin sadece adı ve unvanlarının okunabildiği sikkelerde basım yeri, basım tarihi ve diğer bilgiler okunamamaktadır. Yazılar ise Kufi hatlı olup birkaç bitkisel süsleme ile yetinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zengiler, Nureddin Zengi, Mardin, Sikke.

Nur Al-Din Zengi Coins in Mardin Museum

ABSTRACT: The Zengid dynasty is one of the prominent Turkish states that ruled Iraq, Syria and eastern and south-eastern Anatolia regions (today within contemporary Turkey) with Aleppo and Mosul as their centre between 1127 and 1233. Apart from Mosul and Aleppo, it had three more principalities centred in Cizre, Sinjar and Shahrızor. The state founded in 1127 when Imad al-Din Zengi was appointed to govern Mosul dominated a vast area, and then, they saw the Crusaders as their primary enemy and laid the foundations until the conquest of Jerusalem by Salah al-Din al-Ayoubi. One of the greatest sultans of the Zengids was Nur al-Din Zengi (1118-1174) who came to Aleppo and ascended the throne upon the death of Imad al-Din Zengi at Qal'at Ja'bar in 1146. At the time, he constantly fought the Crusaders to recapture many places they held. A pious, just and scholarly person, Nur al-

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mardin/Türkiye, zekaierdal@artuklu.edu.tr

** Arkeolog, hasanmentese1978@gmail.com

Din Zengi also did not neglect the reconstruction of his country. Among the rich collection of Islamic coins in Mardin Museum, there are only 2 coins belonging to Nur al-Din Zengi. These copper coins are rather simple and plain in comparison with other Zengid coins in terms of motifs, script and ornament. Only the name and titles of Nur al-Din Zengi can be read on the coins. Place and date of mint as well as other information are not readable. The scripts are written in Kufic calligraphy and contain only a couple of vegetal motifs.

KEYWORDS: Zengids, Nur al-Din Zengi, Mardin, Coin.

GİRİŞ: EYYÜBÎLER DÖNEMİNDE BEYTÜLMAKDİS'İN KISA TARİHİ

Zengiler, Ortaçağ İslam tarihinin önemli devletlerinin başında gelmektedir. Özellikle Haçlılara karşı yapmış oldukları mücadelelerle Müslüman ya da Hıristiyan olsun birçok ortaçağ kroniğinde adından sıkça söz ettirmiştir. Haçlılarla yapılan savaşlarda her zaman İslam ümmetini hem yanında hem arkasında hem de ordusunda toplayabilmiş ender devletlerdendir. Bu başarıların temelinde ise bölgedeki Müslümanları bir araya toplayabilmiş Zengiler Devletinin Sultanı Nureddin Mahmud'dan başkası değildir.

Babasının 1146 yılında vefat etmesi üzerine Halep'e gelerek tahta oturan Nureddin Zengi vefat ettiği 1174 yılına kadar başta Haçlılar olmak üzere Fatımiler, Anadolu Selçukluları, Zengilerin Musul kolu, Artuklular gibi birçok devlet ise hem savaş hem de barış noktasında sürekli irtibat halinde olmuştur. Mümkün olduğu kadar diğer İslam devletleri ile savaştan ziyade barış yolunu seçmiş ve bu yönde hareket etmiş olan Nureddin Zengi kıyı Akdeniz'deki Haçlı prenslikleri ile amansız bir mücadeleye girmiştir (Kök, 2007: 259-262).

Mardin, birçok medeniyete sahip olan ve üzerinde onlara ait tarihi eserleri barından kadim bir şehirdir. Mardin, bünyesindeki tarihi eser zenginliği dolayısıyla, aktif ve sürekli gelişen modern bir müzeye sahip ender şehirlerdendir. Zengin bir sikke koleksiyonuna sahip müzedeki, Zengi dönemine ait sikkelerden sadece 2 tanesi Nureddin Zengi dönemine aittir. Her iki sikke de benzer formda olup süslemeden ziyade yazının egemen olduğu bir özelliğe sahiptir.

Halep ve Musul merkezli olmak üzere Suriye ve Irak bölgesine egemen olan Zengiler'e ait sikkeler yazılı ve figürlü olmak üzere iki ana başlık altında incelemek mümkündür. Figürlü sikkeler ise Roma/Bizans etkili ve Orta Asya etkili olmak üzere iki alt başlığa ayrılmaktadır.

Orta Asya etkili sikkelerde çift başlı kartal, Orta Asya tipi üç dilimli başlık, bağdaş kurarak oturmuş kaftanlı erkek, stilize hayat ağacı, Melek/cin, hilal, yıldız, figürleri kullanılmıştır. Roma/Bizans etkileri sikkelerde ise Konstantinopolis büstü, Athena büstü, badem gözlü dağınık saçlı erkek portresi, fibula ile tutturulmuş loros giyimli erkek portresi, görmek mümkündür (Uykur, 2014: 1063-1074; Uykur, 2017: 585-610; Uykur, 2017: 119-145; Uykur, 2017:167-183).

NUREDDİN ZENGİ SİKKELERİ

Mardin Müzesi zengin bir İslami dönem sikke koleksiyonuna sahiptir. Zengilere ait yüzlerce sikke arasından sadece 2 tanesi Nureddin Zengi'ye aittir. Malzemesi bakır olan sikkeler oldukça sade olması nedeniyle ilginçtir.

1- Sikke no: 27289

Ağırlık: 6.0 gr.

Kalınlık: 0.2 mm.

Çap: 2.1 cm.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzünde ortada bir inci dizisinin tam ortasında kabartma tekniğinde ve yatay düzenlenmiş tek satırlık Kufi hatlı Arapça "Mahmud ibn Zengi" ibaresi kısmen okunabilmektedir. İnci dizisinden sonra kufi hatlı Arapça yazıdan ise sadece bir-iki harf görülmektedir.

Arka Yüz: Sikkenin ön yüzünde ortada bir inci dizisinin tam ortasında kabartma tekniğinde ve yatay düzenlenmiş tek satırlık Kufi hatlı Arapça "el-Melikü'l-adil" ibaresi okunmaktadır. Yazının yukarısında kabartma iki yıldız motifinin arasında aşağı bakar tarzda düzenlenmiş kabartma bir palmet motifi vardır. İnci dizisinden sonra sülüs hat ile kabartma tekniğinde yazılmış Arapça ifadeden sadece "...salim ve'n-nasr..." kelimeleri okunabilmektedir.

Ön Yüz

Arka Yüz

Referans: S. Lane Pole, V. III- no: 601-602.

İsmail Galib, C. I-no: 155.

B. Butak, no: 82

2- Sikke No: 27275

Ağırlık: 5.6 gr.

Kalınlık: 0.1 mm.

Çap: 2.2 cm.

Ön Yüz: Sikkenin ön yüzünde ortada bir inci dizisinin tam ortasında kabartma tekniğinde ve yatay düzenlenmiş tek satırlık Kufi hatlı Arapça “(Mahm)ud ibn Zengi” ibaresi okunmaktadır. Yazının hemen altında Zengi tamgası, üstünde ise inci dizisiyle bağlantılı birer kıvrık dal motifi görülmektedir. İnci dizisinden sonra ise kufi hatlı yazı kuşağından sadece “... el-fels bi Dimaşk...” yazı kısmen okunmaktadır. Bu yazıdan sonra ikinci inci dizisi daha yer almaktadır.

Arka Yüz: Ortadaki inci dizisinin tam ortasında kabartma tekniğinde ve yatay düzenlenmiş tek satırlık Kufi hatlı Arapça “el-meliku'l-âdil” ibaresi okunmaktadır. Yazının altında düğüm yapan iki rumî motifi; yazının üstünde ise simetrik iki rumî motifi vardır. Her iki motif de inci dizisine bağlanmıştır. İnci dizisinden sonra ise Kufi hatlı yazı kuşağından sadece “... (es)-Sâlim ve'n-nasr...” ifadesi okunabilmektedir. Yazı kuşağından sonra da bir inci dizisi daha görülmektedir.

Ön Yüz

Arka Yüz

Referans: S. Lane Pole, V. III- no: 601-602.

İsmail Galib, C. I-no: 155.

B. Butak, no: 82

SONUÇ

Ortadoğu'ya egemen olan ve Haçlılara karşı yeri geldiğinde İslam birliği sağlayarak mücadele eden Zengilerin en önemli sultanı hiç şüphesiz Nureddin Zengi'dir. Alim, adil, müşfik, dindar ve mücahit bir komutan olan Sultan, ülkesini imar etmeyi de ihmal etmemiştir. Sade bir hayat süren Nureddin Zengi'nin bu mütevazı yaşamı sikkelerinde de görülmektedir.

Zengilerin diğer sultanlarına ait sikkeler ile karşılaştırıldığında hem yazı hem de süsleme açısından sade bir düşünce hakimdir. Sikkeler bakır olup kabartma tekniğinde bitkisel süslemenin egemen olduğu bir bezemeye sahiptir. Yazılar ise dönemin özelliği olan Kufi hatlıdır.

27289 envanter nolu sikkenin basım yeri ve basım tarihi belli değildir. Bu sikkede her iki yüzünde iki yıldız ortasında palmet motifi tekrar edilmiştir. 27275 envanter numaralı sikkede ise işçilik daha kalitelidir. Bu sikkenin basım yeri Dımaşk(Şam) olup, basım tarihi belli değildir. Sikkede bitkisel bezeme baskın olup ön yüzdeki Zengi tamgası dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Butak, Behzat, (1947), *XI. XII. ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*, İstanbul.
- Galip, İsmail, (1311), *Meskukât-ı Türkmaniye Kataloğu*, Kostantiniyye.
- Kök, Bahattin, (2007), "Nureddin Zengi, Mahmud", *DİA*, C.33, İstanbul, 259-262.
- Poole, Stanley, Lane, (1877), *Catalogue of Oriental Coins in The British Museum*, London.
- Uykur, Ramazan, (2014), "Musul Zengi Atabegi II. Seyfeddin Gâzi'nin (565-576/1170-1180), Athena Betimli Sikkeleri", *Turkish Studies*, C. 9, 1063-1074
- _____, (2017), "Sincar Zengi Atabeglerinin Sikkeleri", *Kalemişi*, C. 5, S. 10, 119-145.
- _____, (2017), "Mardin Müzesinde Bulunan Musul Zengi Atabegliği Sikkelerinde Koruyucu Melek (Cin) İmgesi", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, 585-610.
- _____, (2017), "Zengi Atabeglerinin Sikkelerinde Antik Türk Mitolojisinin İzleri: Kağanlık Simgesi Olarak Ay Kültü (Mardin Müzesi Örnekleri)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17/1, 167-183.